

Het streven van coaches is duidelijk: integer omgaan met sporters. Met hun privacy en hun lichaam, met groepsdynamiek en met seksueel gedrag. Maar hoe doe je dat in de praktijk?

Integer omgaan met seksualiteit, lichamelijke en privacy in de sport

Esther van der Steeg, Nicolette Schipper-Van Veldhoven, Marianne Cense, Tina Bellemans & Kristine de Martelaer

Terughoudendheid

Als je zelf trainer bent of met trainers werkt, zul je het herkennen: de angst - van hoofdzakelijk mannen - om beschuldigd te worden van ongewenst gedrag door (ouders van) sporters. De #metoo-beweging, het onderzoek van de commissie De Vries¹ en de media-aandacht voor seksueel misbruik in de sport hebben deze angst eerder versterkt dan verminderd. Trainers willen niet over grenzen gaan, dus zijn ze over het algemeen terughoudend met een technische *hands-on* aanwijzing, een troostende hand op de schouder of een knuffel om een gewonnen wedstrijd te vieren. En wat er tussen sporters onderling gebeurt, daar mengen ze zich niet in. De vraag werpt zich op of voorzichtigheid gelijk staat aan integer omgaan met privacy, aanraken, groepsdynamiek en seksueel gedrag.

Competentie

In de sport heb je te maken met lichamelijk contact, met afhankelijkheid tussen sporter en trainer en tussen sporters onderling en met het streven naar het verleggen van grenzen. Deze context geeft risico's op lichamelijk en seksueel grensoverschrijdend gedrag² en heeft seksueel integer handelen.³ Angst kan bij trainers leiden tot twijfel, terughoudendheid of voorzichtigheid in de omgang met (jonge) sporters

en mogelijk tot minder plezier in het trainersvak. Ook staat deze focus op zelfbehoud het signaleren van onveiligheid of ongemak onder sporters in de weg.⁴ De commissie De Vries, die onderzoek¹ deed naar seksuele intimidatie en misbruik in de sport, pleit voor een versterking van de competentie 'seksuele integriteit' in sportopleidingen, zodat angst plaats maakt voor gevoelens van competentie en zelfvertrouwen. Maar wat is dat precies: lichamelijke en seksuele integriteit? En wat verstaan trainers en sporters die er dagelijks mee te maken hebben eronder? Deze vragen zijn de aanleiding geweest voor een onderzoek naar een definitie, elementen en competenties met betrekking tot lichamelijke en seksuele integriteit in de context van sport.

Onderzoeksopzet

Ten eerste zochten we in de sportliteratuur naar definities van seksuele integriteit en naar praktische uitwerkingen daarvan voor sport- en bewegingcontexten. Vervolgens legden we deze in drie rondes voor aan vier groepen praktijkexperts: jeugdtrainers, jeugdsporters (van 14 t/m 18 jaar), docenten en studenten lichamelijke opvoeding. Op die manier wilden we te weten komen wat de betekenis van lichamelijke en seksuele integriteit is voor zowel sport- en bewegingprofessionals als voor sportende jongeren.

Foto: Shutterstock

Praktijkexperts

Via oproepen op sociale media en het netwerk van de onderzoekers werden praktijkexperts geworven. Uiteindelijk hebben 77 experts meegedaan aan het onderzoek, verdeeld over vier panels: 13 jeugdtrainers, 12 jeugdsporters, 20 docenten en 32 studenten lichamelijke opvoeding. Het betrof een gelegenheidssteekproef. We hebben dus niet met opzet meer of minder mensen betrokken, noch bepaalde sporten meer of minder gerepresenteerd bij bepaalde panels. De kenmerken van de praktijkexperts staan in tabel 1.

De jeugdtrainers kwamen uit verschillende sporten, te weten volleybal (n=4), zwemmen (n=2), voetbal (n=2), turnen (n=3), judo (n=1) en basketbal (n=1). De jeugdsporters deden voornamelijk aan volleybal (n=11) en één sporter deed aan waterpolo. De docenten LO kwamen voornamelijk uit het voortgezet onderwijs (n=13), daarnaast uit het beroepsonderwijs (n=6) en het primair onderwijs (n=3). De studenten LO hadden allemaal stage-ervaring in het onderwijs.

Een definitie

We vonden in de sportliteratuur geen definitie of omschrijving van 'seksuele integriteit in de sport'. De gevonden definities van 'seksuele integriteit' (n=2) en 'integriteit in de sport' (n=4) hebben we samengevoegd en zo zijn we gekomen tot een eerste definitie van seksuele integriteit in de sport. Deze hebben we voorgelegd aan de panels. Feedback van de panels was: wat levert

seksuele integriteit op? Daarom hebben we een doel toegevoegd aan de definitie. Verder waren er twijfels over het woord 'transparantie' dat in de eerste versie van de definitie was opgenomen. Omdat transparantie als het gaat over seksuele gevoelens en gedachten soms wel (denk aan intervisiemomenten), maar vaak niet gepast is in de context van sport, is het woord 'transparantie' weggelaten uit de definitie.

Na twee rondes was er 98 procent overeenstemming over de volgende definitie:

Seksuele integriteit in sport- en beweegcontexten is het bewust, respectvol en verantwoordelijk omgaan met het eigen en andermans lichaam, opvattingen, relaties en gedrag met betrekking tot seksualiteit en gender, met het doel bij te dragen aan plezier, ontwikkeling, weerbaarheid en veiligheid van (jonge) mensen in de sport.

Integriteit in de sport

De definitie hebben we uitgewerkt met behulp van 28 artikelen die we vonden waarin aspecten en competenties van seksuele integriteit werden beschreven. We kwamen in eerste instantie uit op twaalf elementen. Deze hebben we voorgelegd aan de praktijkexperts en samen met hen kwamen we uiteindelijk tot negen elementen.

Allereerst hebben we drie kernprincipes van integriteit geïdentificeerd en uitgewerkt. Deze zien we in de definitie terug in de termen 'bewust', 'respectvol' en 'verantwoordelijk'. Bewust wil zeggen: reflectief en

gevoelig voor signalen. Het zijn de intrapersoonlijke processen die maken dat we onszelf, ons handelen en onze observaties en interpretaties kritisch bevragen. Deze hebben we samen met de praktijkexperts uitgewerkt tot de pijler '(zelf)bewustzijn en sensitiviteit'.

De term respectvol draait om interpersoonlijke communicatie. Wat wil ik en wat wil de ander? Wat zijn de geschreven en ongeschreven regels waarbinnen we kunnen spelen en sporten? Doen deze regels recht aan iedereen? En hoe open staan we voor individuele behoeften? Die kunnen heel verschillend zijn. Dan is ruimte voor afstemming met de ander van belang. Deze overwegingen hebben we samen laten komen in de pijler 'dialogo en duidelijkheid creëren'. Het derde en laatste principe van integriteit is verantwoordelijkheid. 'Verantwoordelijk' in de zin van: oprecht zijn en recht doen aan de waarden van sport, voor mezelf, voor mijn team en voor individuele sporters. Niet alleen in woorden en intenties, maar ook in concrete daden. Deze pijler omvat daarom oprechtheid, verantwoordelijkheid nemen & ethisch handelen.

Na de uitwerking van de drie principes van integriteit komen de seksuele aspecten aan de orde.

Seksualiteit in de sport

Met welke seksuele aspecten hebben we te maken in de sport? We vatten deze aspecten samen in drie dimensies van seksualiteit, volgens het biopsychosociaal model van de WHO⁵: de dimensie van lichaam en privacy

Panel	1 jeugdtrainers (n=13)		2 jeugdsporters (n=12)		3 docenten LO (n=20)		4 studenten LO (n=32)	
	gem (SD)	min-max	gem (SD)	min-max	gem (SD)	min-max	gem (SD)	min-max
Leeftijd (jr)	44,8 (13,5)	18-66	16,5 (1,15)	14-18	34,6 (10,07)	21-57	21 (2,22)	18-25
Ervaring (jr)	17,3 (15,5)	0,5-50	7,2 (2,90)	0,2-12	12,6 (9,49)	1-35	3 (2,05)	0,2-7
Sekse m/v: n(%)	m:9 (69%)	v:4 (31%)	m:5 (42%)	v:7 (58%)	m:8 (40%)	v:12 (60%)	m:22 (69%)	v:10 (31%)

Tabel 1 | Kenmerken van deelnemende praktijkexperts.

Integriteit	Seksualiteit	Lichaam en lichamelijkheid	Seksuele en gender-normen en overtuigingen	Seksueel gedrag en seksuele relaties
(Zelf)bewustzijn & sensitiviteit	1. Kritisch reflecteren op aanraken en privacy. Gevoelig zijn voor signalen van ongemak of onveiligheid m.b.t. aanraken en privacy.	2. Kritisch reflecteren op geuite seksuele en gendernormen. Gevoelig zijn voor signalen van ongemak of onveiligheid m.b.t. geuite seksuele en gendernormen.	3. Kritisch reflecteren op seksueel (op te vatten) gedrag en seksuele relaties. Gevoelig zijn voor signalen van grooming, ongemak of onveiligheid m.b.t. seksueel gedrag en seksuele relaties.	
Dialogo & duidelijkheid creëren	4. Afstemmen en afspraken maken over wat al dan niet gewenst en acceptabel gedrag is t.a.v. aanraken en privacy.	5. Afstemmen en afspraken maken over wat al dan niet bijdraagt aan een sfeer waarin een ieder zichzelf mag en kan zijn.	6. Afstemmen en afspraken maken over wat al dan niet gewenst en acceptabel is t.a.v. seksueel (op te vatten) gedrag en seksuele relaties.	
Oprechtheid, verantwoordelijkheid nemen & ethisch handelen	7. Geen dubbele agenda hebben als het gaat om aanraken en privacy, maar het welzijn en de ontwikkeling van sporters centraal stellen en daar in woord en daad aan bijdragen.	8. In woord en daad bijdragen aan een sfeer waarin een ieder zichzelf mag en kan zijn.	9. In woord en daad bijdragen aan de veiligheid en weerbaarheid van leerlingen m.b.t. grooming, seksueel (op te vatten) gedrag en seksuele relaties.	

Tabel 2 | Seksuele integriteit in sport- en beweegcontexten, uitgewerkt tot negen elementen.

(‘bio’), die van normen en overtuigingen over gender en seksualiteit (‘psycho’) en tenslotte die van seksueel gedrag en seksuele relaties (‘sociaal’). Om deze drie dimensies beter te doorgronden werken we drie praktijksituaties uit waar we later in het artikel op terugkomen.

*Situatie 1 (lichaam en privacy):
Troosten*

Amna van 8 jaar is een fanatieke voetballer. Tijdens een training krijgt ze onverwachts een bal tegen haar hoofd. Ze heeft pijn. De jonge trainer twijfelt of hij in deze situatie een troostende hand op haar schouder mag leggen.

*Situatie 2 (normen en overtuigingen):
Verliefd*

Cas is elf jaar, zit op basketbal en is verliefd op Melvin van twaalf. Ze zitten bij elkaar in het team. Cas is in de war. Tijdens de training merkt

hij namelijk dat teamgenoten soms reageren met ‘homo!’ als iemand een bal mist. Cas begrijpt daaruit dat homo-zijn iets negatiefs is en schaamt zich voor zijn gevoelens voor Melvin.

*Situatie 3 (seksueel gedrag en relaties):
Zoenen*

Gaby zoent met Mo op de eerste avond van het jaarlijkse sportkamp. Ze hebben een rustig plekje gezocht achter het slaapgebouw, maar worden toch gezien door een begeleider.

Elementen van seksuele integriteit in de sport

Door de drie kernprincipes van integriteit in de sport uit te zetten tegen de drie dimensies van seksualiteit, kwamen we samen met de praktijkexperts tot consensus over negen elementen van seksuele integriteit in de sport (zie tabel 2).

Om de negen elementen uit tabel 2

te verduidelijken, werken we de eerder genoemde situaties verder uit en benoemen we daarbij de bijpassende elementen tussen haakjes.

*Vervolg situatie 1 (lichaam en privacy):
Troosten*

De trainer gaat na of het een passende situatie is om Amna te troosten. Dat is het, want dit kind heeft troost nodig en het betreft geen één-op-één-situatie (element 1). Hij legt zijn hand op haar schouder en vraagt of het gaat en wat ze nodig heeft (element 4). Hij let daarbij op haar verbale en non-verbale reactie (element 1). Amna voelt zich gezien en gesteund. In een volgend trainersoverleg brengt de jonge trainer deze casus in (element 7), omdat hij twijfel had gevoeld (element 1). Ze komen samen tot de conclusie dat hij in deze situatie een goede afweging heeft gemaakt en gehandeld heeft in het belang van de sporter (elementen 4 en 7).

De jeugdtrainer of docent LO...	Bijpassende elementen (uit tabel 2)	De jeugdsporter leert toenemend...	Bijpassende elementen (uit tabel 2)
... stimuleert positief gedrag van sporters, met als doel hen verantwoordelijkheid, sportiviteit en zorg en respect voor elkaar te leren. ⁶⁻⁸	7-9	... bewust en respectvol omgaan met persoonlijke grenzen van zichzelf en van medesporters (vrij vertaald naar Wurtele ⁹).	1-6
... houdt zich bewust en respectvol bezig met persoonlijke grenzen van zichzelf en van de ander (vrij vertaald naar Wurtele ⁹).	1-6	... reflecteren op verschillende manieren en doelen van lichamelijk contact en leert inschatten welke aanraking gepast is in een bepaalde context (vrij vertaald naar Gleaves & Lang ¹⁵).	1 en 4
... reageert adequaat op ongewenst of onacceptabel lichamelijk contact, op seksuele grensoverschrijding en op ongewenste of onacceptabele uitingen over sporters vanwege hun geslacht, genderidentiteit of seksuele voorkeur. ^{2,4,9-14}	7-9	... zichzelf en anderen aan regels te houden om risico's op lichamelijke en seksuele grensoverschrijding, privacyschendingen, sociale uitsluiting en pesten te verkleinen. ^{2,7,16}	7-9

Tabel 3 | De top 3 competenties t.a.v. seksuele integriteit voor jeugdtrainers en docenten LO (kolom 1) en voor jonge sporters t/m 18 jaar (kolom 3), volgens de praktijkexperts.

Vervolg situatie 2 (normen en overtuigingen): Verliefd

De trainer heeft het ook gehoord en realiseert zich dat deze uiting van homonegativiteit een onveilige sfeer creëert voor jongeren in ontwikkeling (element 2). Tijdens een drinkpauze spreekt hij met zijn team over het elkaar ‘homo’ noemen bij een mislukte actie (element 5). De trainer en de spelers zijn het erover eens: of je nu homo, hetero of bi bent, het zegt niets over je basketbalkwaliteiten. En verliefd zijn op een jongen is net zo prima als verliefd zijn op een meisje. In een volgend trainersoverleg vertelt deze trainer over deze gebeurtenis en vraagt zich af of collega-trainers

ook homonegativiteit signaleren in hun teams (element 8). Hij stimuleert zo zijn collega-trainers om sensitief te zijn voor homonegativiteit (element 2) en in hun teams duidelijk en proactief uit te spreken dat op deze club iedereen meedoet, of je nou op jongens of op meisjes valt, en dat het woord homo dus niet in negatieve zin gebruikt wordt (element 8). Cas voelt zich gesteund door zijn trainer: ‘Gelukkig vindt hij het niet gek dat jongens verliefd kunnen worden op jongens.’

Vervolg situatie 3 (seksueel gedrag en relaties): Zoenen

De begeleider ziet het zoenende stel en vraagt of ze het leuk hebben (element 3 en vervolgens 6). Mo en Gaby giebelen en zeggen beide ja. Zo checkt de begeleider of er sprake is van toestemming en vrijwilligheid (element 9). Ze weet bovendien dat Gaby en Mo allebei 14 jaar zijn, dat zoenen dan leeftijdsadequaat is en dat er sprake is van gelijkwaardigheid (element 3). Aan het begin van het kamp zijn er afspraken gemaakt over seksueel gedrag (element 6). Zoenen mag, seks niet, omdat er meestal niet voldoende privacy is op

sportkamp en sommige ouders hier problemen van maken. Iedereen is daarvan op de hoogte gebracht. De begeleider bespreekt wat ze gezien heeft tijdens het afsluitende begeleidersoverleg 's avonds laat (element 6). Ze vinden dat ze goed gehandeld heeft, dat het gezond gedrag is van Gaby en Mo en ze besluiten dat het niet nodig is dit aan hun ouders te melden (element 9).

Seksuele integriteit: competenties

In de 28 artikelen vonden we 60 competenties met betrekking tot lichamelijke en seksuele integriteit. Deze lijst is te lang om hier op te nemen, daarom geven we (zie tabel 3) alleen de top 3 van de deelnemende praktijkexperts weer. Deze bevat zowel de competenties voor trainers in kolom 1, als de competenties die jeugdsporters volgens de praktijkexperts dienen te ontwikkelen in sport- en beweegcontexten in kolom 3. De praktijkexperts hebben in drie rondes telkens aangegeven welke competenties zij belangrijk vinden en hebben ook zelf competenties kunnen toevoegen die ze misten.

Foto: Shutterstock

De belangrijkste conclusies die we uit deze top 3 halen, is dat praktijk-experts vinden dat trainers positief en respectvol gedrag van sporters moeten stimuleren, zich bewust moeten zijn van hun eigen grenzen en die van sporters, en als onacceptabel seksueel gedrag zich voordoet, zij daar adequaat op moeten reageren. Ook vinden praktijkexperts dat jonge sporters iets te leren hebben als het gaat om seksuele integriteit, namelijk leren reflecteren op het hoe en waarom van lichamen contact, bewust omgaan met eigen grenzen en die van de ander, en jezelf en de ander aan de afgesproken regels houden.

Conclusies en aanbevelingen

In dit onderzoek hebben we een definitie en een concrete uitwerking van seksuele integriteit gezocht in de (sport)literatuur en vervolgens voor-gelegd aan praktijkexperts. Na het verwerken van feedback en suggesties is consensus bereikt. Seksuele integriteit wordt gedefinieerd als *het bewust, respectvol en verantwoordelijk omgaan met het eigen en andermans lichaam, opvattingen, relaties en gedrag met betrekking tot seksualiteit en gender, met het doel bij te dragen aan plezier, ontwikkeling, weerbaarheid en veiligheid van (jonge) mensen in de sport*. Hoe deze definitie praktisch invulling kan krijgen, hebben we beschreven in dit artikel. We willen met dit

onderzoek een impuls geven aan het erkennen van seksuele integriteit als beroepscompetentie en pedagogische taak van sport- en beweegprofessionals enerzijds, en als ontwikkeltaak van jongeren in sport- en beweegsituaties anderzijds. Het concept integriteit biedt een kans om niet alleen te praten over het voorkomen van leed, maar over het stimuleren van positief, integer gedrag, óók als het gaat om seksualiteit, aanraken en privacy. Dit draagt ons inziens bij aan een *consent culture*, waarbij reflectie, afstemming en ethisch handelen centraal staan. We roepen sportverenigingen, sportbonden en sport- en beweegopleidingen op om seksuele integriteit te agenderen in

beleid respectievelijk curricula. Want lichamen contact, machtsverschillen, groepsdynamiek en het verleggen van grenzen zijn onlosmakelijke onderdelen van sport, en seksualiteit is onderdeel van ieder mens. En daar moeten we niet voorzichtig, onachtzaam of angstig mee omgaan, maar competent.

Dankbetuiging

Wij bedanken het Fonds Wetenschappelijk Onderzoek Seksualiteit (www.fwos.nl), dat het onderzoek ondersteunde. Ook willen we alle deelnemende praktijkexperts bedanken voor hun belangrijke bijdrage aan het onderzoek.

Over de auteurs

Esther van der Steeg is consultant seksuele gezondheid NVVS en gedragswetenschapper. Zij werkt als zelfstandig onderzoeker, docent en hulpverlener op het terrein van de seksuele gezondheid.

Nicolette Schipper-Van Veldhoven is lector Sportpedagogiek- in het bijzonder naar een veilig sportklimaat aan Hogeschool Windesheim. Ze is tevens programmamanager Onderzoek en Innovatie bij NOC*NSF.

Marianne Cense werkt als senior onderzoeker bij Rutgers, kenniscentrum seksualiteit. Haar specialisme is kwalitatief onderzoek naar seksualiteit en seksueel grensoverschrijdend gedrag.

Tina Bellemans is een voormalig topsportster in karate en zet zich in om vechtsporttrainers op te leiden in België. Daarnaast is ze docent bij de bachelor- en masteropleiding Psychomotorische Therapie van Hogeschool Windesheim.

Kristine De Martelaer werkt aan de Vrije Universiteit Brussel, faculteit Lichamelijke Opvoeding en Kinesitherapie, en is verbonden aan de vakgroep Bewegings- en Sportwetenschappen. In Nederland is ze sinds 2015 hoogleraar binnen de bijzondere leerstoel Pedagogiek en Onderwijskunde van LO.

1. Vries K de, Ross-van Dorp C & Myjer E (2017). *Rapport van de onderzoekscommissie seksuele intimidatie en misbruik in de sport*. Nieuwegein: Arko Sports Media.
2. Vertommen T et al. (2016). A green flag for the Flag System? Towards a child protection policy in Flemish sport. *International Journal of Sport Policy and Politics*, 8 (1), 15-31.
3. Steeg E van der & Platzer F (2016). Seksuele integriteit in de sport. *Sportgericht*, 6, 2-6.
4. Nurse AM (2018). Coaches and child sexual abuse prevention training: Impact on knowledge, confidence, and behavior. *Children and Youth Services Review*, 88, 395-400.
5. World Health Organization (2006). *Defining sexual health: report of a technical consultation on sexual health*, 28-31 January 2002, Geneva. World Health Organization.
6. Hartill M (2009). The sexual abuse of boys in organized male sports. *Men and Masculinities*, 12 (2), 225-249.
7. Jones RL, Bailey J & Santos S (2013). Coaching, caring and the politics of touch: A visual exploration. *Sport, Education and Society*, 18 (5), 648-662.
8. Raalte JL van et al. (2011). Looking for love in all the wrong (?) places: Intra-team romantic relationships. *The Sport Psychologist*, 25 (3), 382-395.
9. Wurtele SK (2012). Preventing the sexual exploitation of minors in youth-serving organizations. *Children and Youth Services Review*, 34 (12), 2442-2453.

10. Abebe KZ et al. (2017). A cluster-randomized trial of a middle school gender violence prevention program: Design, rationale, and sample characteristics. *Contemporary Clinical Trials*, 62, 11-20.
11. Brackenridge CH et al. (2008). The characteristics of sexual abuse in sport: A multidimensional scaling analysis of events described in media reports. *International Journal of Sport and Exercise Psychology*, 6 (4), 385-406.
12. Fasting K & Brackenridge CH (2009). Coaches, sexual harassment and education. *Sport, Education and Society*, 14 (1), 21-35.
13. Moynihan MM et al. (2010). Engaging intercollegiate athletes in preventing and intervening in sexual and intimate partner violence. *Journal of American College Health*, 59 (3), 197-204.
14. Skogvang BO & Fasting K (2013). Football and sexualities in Norway. *Soccer & Society*, 14 (6), 872-886.
15. Gleaves T & Lang M (2017). Kicking "No-Touch" discourses into touch: athletes' parents' constructions of appropriate coach-child athlete physical contact. *Journal of Sport and Social Issues*, 41 (3), 191-211.
16. Piper H, Garratt D & Taylor B (2013). Child abuse, child protection, and defensive 'touch' in PE teaching and sports coaching. *Sport, Education and Society*, 18 (5), 583-598.